
BALOGH JUDIT

ZABOLAI MIKES MIHÁLY, A RÁKÓCZIAKHOZ EMIGRÁCIÓJUKBAN IS HŰ KATOLIKUS FŐEMBER¹

A Mikesek az ősi, székely eredetű családok között szerepelnek a székely hagyományban. A korai időkben a család papolci és zágoni ágáról tudunk többet, míg a zabolai ág, ahová a jelen tanulmány által tárgyalt Mikes Mihály is tartozott, a kora újkorban emelkedett a többi mellé.

A 16. század végén katonai szolgálataikért jelentős birtokadományokban részesültek. 1566-ban egy családtag, zabolai Mikes Mihály nevét már felsorolták azok között a Kézdi széki székely főemberek között, akik János Zsigmond hadseregében hűségesen szolgáltak.² Ennek köszönhetően a zabolai Mikesek közül János adományban részesült az uralkodótól.³ 1582-ben ugyancsak zabolai Mikes Mihály a szintén zabolai Basa Péter mellett Háromszék tisztviselő nemesei között szerepelt egy birtokba iktatáskor.⁴ Két Mikes testvér harcolt Székely Mózes seregében az erdélyi Mohácsként számon tartott 1603-as brassói csatában, Giorgio Basta ki is végeztette őket a vereség után. Zabolán azonban 1603-ban Basta hűségére Mikes Zsigmond felesküdt, azaz a zabolai Mikesek tovább tudták növelni a hatalmukat ezekben az években is.⁵ Erre szükség is volt, mert ekkoriban a Mikesek papolci ága volt a Mikesek legjelentősebb családja, Mikes Benedek 1606-ban Orbai szék királybírója volt, és ilyen minőségében Petky János székely generális egyik főtisztje.⁶ 1607-ben ugyanez a Mikes Benedek aláírta Sennyey Pongrác megbízólevelét.⁷ Ez a Mikes Benedek a papolci Mikesek közül való volt, csakúgy, mint Mikes Gábor, aki szintén Orbai széki királybíró volt 1608-ban,⁸ de 1609-ben már zabolai Mikes Zsigmond kapott adományt Báthory Gábortól.⁹ Ez az adomány azt mutatja, hogy Mikes Zsigmond ekkorra elkezdte a hatalmaskodást, és szabad székelyeket a szolgálatába kényszerített. 1612-ben szintén zabolai Mikes Zsigmond írta alá a májusi szebeni országgyűlés határozatait.¹⁰ Ez a zabolai Mikes Zsigmond azok között volt, akik Báthory Gáborral szemben Bethlen Gábor mellé álltak, ezért Báthory fej- és

¹ A tanulmány az ELKH-ELTE Nemesi Emigráció és Emlékezet (1541–1756) – Forrásfeltárás és Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport (TKCS 01265) keretében készült.

² SzOkI. II:195.

³ SzOkI. II:214.

⁴ SzOkI. V:132.

⁵ Balogh 2005.

⁶ EOE. V:427.

⁷ EOE. V:484.

⁸ EOE. VIII:529.

⁹ SzOkI. VI:27.

¹⁰ EOE. VI:224.

jószágvesztésre ítélte őt is. Az ítéletet az 1614. februári megyesi országgyűlésen tették semmissé, ekkor nyert amnesztiát Mikes Zsigmond is.¹¹ Valószínű, hogy az addig a háromszéki elitben előrébb elhelyezkedő papolci Mikesek helyét a zabolai Mikesek vették át, akik közül Zsigmond jó érzékkel állt Bethlen Gábor mellé. Az 1614-es, Bethlen Gábor által elrendelt lustrajegyzék ugyanakkor még a korábbi állapotokat mutatta, eszerint a papolci Mikesek a széki elit legszűkebb köréhez tartoztak a jobbágyaik számát tekintve. Háromszéken ugyanis Basa Péter 132, Mikes Benedek 94, Kálnoki János 69, Imecs István 57 jobbággyal bírt.¹² Jól látható, hogy ekkor a papolci Mikesek még a szék két-három legjelentősebb családja között voltak, ám az ezt követő évek folyamán a zabolai Mikesek erősödtek meg. 1623-ban zabolai Mikes Kelemen kapitihaként szolgálta Bethlen Gábort a portán,¹³ 1627-ben pedig rendkívüli követként működött.¹⁴

Bethlen Gábor uralma alatt a zabolai Mikes család tagjai komoly rangemelkedést könyvelhettek el. Zabolai Mikes Kelemen többször volt Bethlen portai köve, a család a hűségéért 1626-ban jelentős birtokokat kapott: Szalánczy György fiúági utódainak kihalása után hozzájutott a család zágoni jószágaihoz. Bethlen Gábor uralmának végére és I. Rákóczi György fejedelemségének idejére a zabolai Mikes család feje Zsigmond lett, aki a széken belül nősült, a szintén katolikus Imecs Borbálát vette feleségül.¹⁵ A frigyből született gyermekek közül öt fiú biztosan megérte a felnőttkort, a legidősebb volt Mihály, mellette János, aki talán korban a legközelebb volt hozzá, Pál, Kelemen és Tamás.¹⁶ Az öt fiú közül Mihály és Kelemen pályája emelte fel a családot. Bethlen Gábor uralma végére Mikes Zsigmond egyre jelentősebb tényezővé vált Háromszéken. Ezt a felfelé ívelő karriert azonban I. Rákóczi György uralkodása megakasztotta. Rákóczi az uralma kezdetén a Mikeseket is „átvette” Bethlen Gábor diplomatái között, és tovább alkalmazta.¹⁷ 1635-ben azonban megrendült a fejedelem bizalma zabolai Mikes Zsigmondban.¹⁸ A református fejedelmet valószínűleg zavarta, hogy a katolikus Mikesek gyorsan hatalomra kerültek, és nagy mértékben növekedett a súlyuk, ezért minden alkalmat megragadott, hogy útját állja ennek a folyamatnak. Az kétségtelen, hogy ekkorra a zabolai Mikesek hatalma jelentősen megnövekedett, olyannyira, hogy 1637-ben szembeszegültek a fejedelemmel.¹⁹ Amikor 1637-ben a fejedelem hadfölkelést hirdetett Lupul moldvai vajda ellen, akkor ők a katonáikkal nem a fejedelem seregéhez csatlakoztak, hanem a szentléleki várhoz vonultak, ahol elrabolták a vár akkor már nem élő úrnőjének, Károlyi Zsófiának a Tarnóczy Sebestyéntől született

¹¹ EOE. VI:416.

¹² Balogh 2005:169, 180–181.

¹³ Bíró 1921:121.; EOE. VIII:35, 76.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Lázár 1889:196.

¹⁶ Tüdős 2003:190.

¹⁷ Beke–Barabás 1888:115.

¹⁸ Beke–Barabás 1888:193.

¹⁹ EOE. X:20.

Sára nevű leányát. A három Mikes fivér romantikusnak tűnő lányrablása sokkal inkább volt egy hatalmaskodó gesztus, ami jól mutatta a család széken belül megnövekedett jelentőségét, egyben pedig azt is érzékeltette, hogy a katolikus zabolai Mikések veszélyesen nagy katonai erővel bírtak a széken belül. Az „elkövetők” között a források Mihályt, Jánost és Pált említették.²⁰ A fejedelem az ügyben a következő évben, 1638-ban országgyűlésre idézte a Mikes testvéreket, akik azonban Moldvába menekültek, ráadásul Lupul vajda szolgálatába álltak. Ezek után nem volt kétséges, hogy az országgyűlés május 10-én fej- és jószágvesztésre ítélte őket.²¹ Az ítéletet természetesen nem tudták végrehajtani, ráadásul a fiúk alig egy év múlva, 1639. április 9-én²² kegyelmet kaptak. Maga az apa, Mikes Zsigmond is visszakerülhetett az udvarba 1644-ben a fejedelem akaratából.²³

A Mikes testvérek legidősebbike, a művelt és tehetséges Mihály az európai peregrinációja során nemcsak elméleti képzésben részesült, de a modern tüzérség alapismereteit is elsajátította.²⁴ 1628 és 1630 között a bécsi egyetem jezsuita kollégiumában tanult, majd Erdődy György varasdi főispán²⁵ kíséretében öt éven át peregrinált Európában. Járt Leydenben, ahol 1633-ban iratkozott be az egyetemre, és Itáliában is folytatott tanulmányokat.²⁶ 1639-ben, amikor a lányrablást követően kegyelmet kapott, visszatért Erdélybe, és a fejedelem szolgálatába állt. Lázár Miklós úgy tudta, hogy Kemény János közbenjárása kellett ahhoz, hogy a fejedelem újra a szolgálatába fogadja,²⁷ ami azt jelenti, hogy a két ember között már ekkor is jó kapcsolat lehetett, ami a későbbi évek során csak erősödött. Az udvari lovasság volt az első szolgálati helye.²⁸ A harmincéves háborúba bekapcsolódó Rákóczi a tehetséges Mikest a tüzérség parancsnokává tette. Mikes Mihály kiváló parancsnoknak bizonyult: Jármly Ferencsel együtt vezette a székely hadakat, amelyek Regéc várát is sikerrel ostromolták.²⁹ Szalárdi szerint Szerencs ostromakor is meg volt vele elégedve a fejedelem.³⁰ Ekkorra már valószínűleg udvari alkapitány volt, azaz az udvari lovasok alkapitánya. 1648-ban diplomáciai feladatokat is kapott: a kurlandi herceggel és a brandenburgi választófejedelemmel tárgyalt.³¹ 1648 májusában

²⁰ EOE. X:20-21. Szalárdy Pál helyett a Kelemen nevét említette, aki szintén a Mikes fiúk testvére volt.

²¹ EOE. X:21.

²² Lázár 1889:196.

²³ A két Rákóczi fejedelem családi levelezése. 130. I. Rákóczi György levele Lorántffy Zsuzsannához: „Mikes Zsigmondot tétesd udvari szolgává”.

²⁴ Horn 2005:253.; Haller Gábor naplója, ETA, IV, 19–20.; Katona 1984:307–324.; Szabó–Tonk 1992.; Keserű 1992: nr. 1949.

²⁵ Lázár 1889:196.

²⁶ ETA IV:19–20.

²⁷ Lázár 1889:196.

²⁸ Lázár 1889:196–199.

²⁹ Szádeczky-Kardoss 1927:188.

³⁰ Lázár 1889:196.

³¹ Horn 2005:253.

a fejedelmet kellett képviselnie a kurlandi herceg gyermekének a keresztelőjén.³² Alig ért azonban ki a Lengyel Királyságba, értesült I. Rákóczi György haláláról, ezért visszatért Erdélybe. Mikes Mihály karrierje a fejedelem halálával nem tört meg, hanem még tovább ívelt felfelé, ami minden bizonnyal annak köszönhető, hogy közeli kapcsolatban állt azzal a Kemény Jánossal is, aki az öreg Rákóczi fejedelem fia és utódja, II. Rákóczi György uralma idején a legbefolyásosabb erdélyi főemberré vált. A következő évtized folyamán ő és a kapcsolatrendszere tudták megszerezni a legfontosabb pozíciókat. Mikes Mihály pedig a diplomáciai tehetsége révén egyre fontosabbá vált mind a fejedelemnek, mind pedig Keménynek.³³

Egyelőre nem tudjuk pontosan, hogy mikor, de feltehető, hogy Mikes Mihály már a Moldvába menekülés előtt megnősült,³⁴ és Paczolay Borbálát vette feleségül, akivel vagy nem születtek közös gyermekeik, vagy pedig fiatalon, akár gyermekként meghalhattak.³⁵ 1649-ben sikeresen visszaszerezte családjá számára a korábban elveszített marosújvári uradalom egy részét.³⁶

1650-ben, amikor II. Rákóczi György seregei is közreműködtek a moldvai vajda elűzésében, Mikes Mihály újabb katonai sikereket aratott, és emellett követként Varsóban is járt.³⁷ Kemény János, aki Bethlen Gábor udvarában nevelkedett, és I. Rákóczi György is támogatta, ekkorra már megszerezte az udvari lovasság főkapitányi címét, sőt már 1645-től főgenerálisként is emlegették,³⁸ és Mikes Mihály lett a helyettese. Ez a „munkakapcsolat” elmélyítette kettejük barátságát, kliensi viszonyrendszerét: Mikes az 1653. évi hadjáratban is alvezérként harcolhatott Kemény János mellett, és a hősiességéről még Stefan vajda is megemlékezett egy II. Rákóczi Györgynek írt levelében.³⁹ Ezekben az években Mikes Mihály a lengyel uralkodó segítségére rendelt erdélyi seregrésznek volt a főparancsnoka, közben pedig évente követi szolgálatot teljesített a lengyel királynál.⁴⁰ 1653-ban Bethlen Jánossal együtt ment tárgyalni. 1654. május 22-én ő ment Klobusiczkyval Varsóba a katonai segítségért hálás uralkodóhoz, aki lengyel indigenátust ajánlott fel néhány erdélyi főúrnak.⁴¹ Ilyen módon Mikes Mihály a fejedelem „lengyel szakértőjévé” vált, ezért 1655-től kezdődően folyamatosan jelen lehetett a szövetségi

³² EOE. X:98.

³³ A két Rákóczi fejedelem családi levelezése. 446. II. Rákóczi György levele 1651. november 22-én öccsének, Rákóczi Zsigmondnak.

³⁴ Lázár 1889:196.

³⁵ Tüdős 2003:190.

³⁶ Gazda 2020:29.

³⁷ Szilágyi 1890:82, 103., EOE. XI:181.

³⁸ Trócsányi 1980:29.; TT. 1905: 470–1. Számos tisztséget tüntetnek fel a neve mellett, a mezei hadak főgenerálisságát és az udvari lovasság kapitányságát, valamint udvari főkapitányságot is.

³⁹ A két Rákóczi fejedelem családi levelezése. 477. II. Rákóczi György levele Lorántffy Zsuzsannának 1653. november 13-án.

⁴⁰ A két Rákóczi fejedelem családi levelezése. 478–479.; Szilágyi 1890:254.

⁴¹ Végül a gyermek I. Rákóczi Ferenc mellett Kemény János és Petki István kapta a lengyel indigenátust. EOE. XI:32.

tárgyalásokon.⁴² A katonai feladatait ekkor már az öccse, Mikes Kelemen vette át.⁴³ A források azt mutatják, hogy az ötvenes évek elejére a Mikes család egésze Kemény János érdekszférájába került, aki a hadjáratok alkalmával Mikes Pált és Mikes Kelemet is folyamatosan foglalkoztatta.⁴⁴ 1656-ban Mikes Mihály vezette azt a sereget, amelyet Rákóczi Konstantin vajda segítségére küldött, és aminek az alvezére az öccse, Kelemen volt.⁴⁵

A Mikes család birtokai Háromszéken

⁴² Szilágyi 1890–1891. I:103, 109, 236, 280–297.

⁴³ A két Rákóczi fejedelem családi levelezése. 492.; EOE. 11. 37.

⁴⁴ Szilágyi 1890:193.: „Miglen kylmes uram az lengyel és kozák hadaknak derekas eloslzását nem értjük, nem árt az reájok való vigyázás, azért is küldöm be Mikes Pált, lovat semmire s így valót nem tanált, sem látott Mikes Kelemen”.

⁴⁵ Lázár 1889:23.

Mikes Mihály, az udvari ranglétrán egyre feljebb jutva, Székelyföldön kívül kezdett gyűjteni birtokokat, ami arra utal, hogy személyes karrierjének jövőjét nem – vagy nem kizárólag – Háromszéken belül képzelte el.

Már 1649-ben megszerezte az Alsó-Fehér megyében levő, már említett Marosújvár felét és Csongva birtokrészeit a Belső-Szolnok területén található Nagydebrikkal együtt,⁴⁶ majd 1652-ben Alsó-Fehér megye több településén jutott birtokhoz.⁴⁷ 1655-ben Belső-Szolnok megyében is birtokot szerzett a Felsőszűcs nevű településen.⁴⁸ Ekkoriban az „udvari lovasság alkapitánya és táblai ülnök” volt a titulusa.⁴⁹ 1656-ban a fejedelem kinevezte fejedelmi tanácsosává és kancellárrá is.⁵⁰ Ebben az évben már Kővár kapitányként is említik a források.⁵¹ 1656-ban újabb birtokadományokat kapott – ez megerősítheti Horn Ildikó feltételezését, miszerint II. Rákóczi György a fiatalabb Mikes Mihály támogatásával Kemény János súlyát igyekezett kissé kompenzálni. Kemény János tekintélye azonban olyan nagy volt, hogy Mikes kancellári címének dacára továbbra is Kemény maradt a döntéshozatalok kulcsfigurája, és Mikes is inkább megmaradt Kemény kliensi hálózatában, mint hogy szembe mert volna fordulni vele.⁵²

Mikes Mihály a lengyel hadjáratban is részt vett, itt azonban már a diplomáciai képességeit hasznosította a fejedelem. Kancellárként ő volt a kijelölt erdélyi tárgyaló, ő írta alá a fejedelem nevében a békeokmányokat Wierczboczban. Később ott találjuk Rákóczi szűkebb kíséretében is, amikor az a lengyel kudarcot követően hazamenekült.

Háromszéken az eliten belül ekkor Basa Tamás a Barcsai Ákos körül tömörülő törökös párt vezetője volt, miközben a Mikes testvérek Kemény János kliensi rendszerének részeként jelentek meg a lokális elitben és az országos politikában. Míg Basa a fejedelmi tanács tagjaként is elsősorban helyi hatalomra tett szert, addig Mikes Mihály a lengyel hadjárat idejére a katonai szerepek mellett az egyik legfontosabb diplomatája lett a fejedelemnek.

Az ötvenes évek első fele jól láthatóan a nagy társadalmi mozgások időszaka volt Háromszéken: egyelőre csak a Kálnoky, a Mikó, a Nemes és a Daczó családok keresték a helyüket a két „nagy” család, a Basák és a Mikesek kapcsolati hálójában, 1657-ben viszont a Mikesek már elég erősnek érezték magukat a széken belüli hatalomátvitelhez, ezért Mikes Kelemen egyre erősebben próbálta érvényesíteni széki főkapitányi pozícióját, amit 1658-ban szerzett meg azt követően, hogy Basa Tamás, a család legfőbb riválisa vagy lemondott arról, vagy pedig lemondatták.⁵³

⁴⁶ MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 25. 87–88.

⁴⁷ MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 28. 573–574. Offenbánya, Csorra, Szarvas, Munczel és Brezest településeken szerzett birtokrészeket.

⁴⁸ MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 29. 515–517.

⁴⁹ Trócsányi 1980:31.; TMÁO III. 405.; TT. 1889:638.

⁵⁰ Horn 2005:253.; Lázár 1889:197.

⁵¹ Lázár 1889:197.; EOE. XI:400.

⁵² Horn 2005:246, 250–252.

⁵³ Bethlen Miklós élete leírása magától.; EOE. XI:396. Az erős felekezeti konfliktust jól

Ez a kinevezés a kortársak számára sem volt egyértelmű, sokan támadták is Mikes Kelemen, hogy nem törvényes úton jutott a főkapitánysághoz.⁵⁴ 1659-re Mikes Mihály kieszközölte Rákóczinál, hogy az öccsét ítélőmesterré tegye. 1657 szeptemberében a szamosújvári országgyűlésen ő és Petky István csíki főkapitány képviselték a fejedelmet, és ők válaszoltak a rendek kérdéseire, amelyeket a vere-séggel és a sereg fogságba esésével kapcsolatosan tettek fel.⁵⁵ A következő három évben végig Petky és Mikes igyekeztek irányítani az eseményeket és képviselni Rákóczy György érdekeit. Mikes Mihálynak fontos szerepe volt abban, hogy II. Rákóczi György a lemondása után is megtarthatta erdélyi birtokait.⁵⁶ 1658-ban Petkyvel együtt hívta vissza a fejedelmet,⁵⁷ aki Bethlen Farkassal együtt Mikest küldte Lipóthoz segélyért⁵⁸ tárgyalni.⁵⁹ 1658 szeptemberében, azt követően, hogy a porta Barcsay Ákost nevezte ki Erdély fejedelmévé, az országgyűlés megfosztotta a kancellári tisztségétől, és helyette 1659 májusában Bethlen Jánost választotta meg.⁶⁰ Rákóczi azonban továbbra is kancellárként kezelte őt,⁶¹ és 1659-ben ő volt a vezére azoknak a Rákóczi párti főuraknak, akik a marosvásárhelyi országgyűlésen elérték, hogy az ország újra II. Rákóczi György mellé álljon,⁶² Mikes Mihály volt az,⁶³ aki a rendek előtt szónokolva rávette az erdélyi nemességet, hogy annak ellenére is álljanak Rákóczi György mellé, hogy a porta ezt megtiltotta.⁶⁴ Mikes 1659. október 5-én a katolikus elit vezéréként az erdélyi katolikus javak szabad használatáért is

érezkelteti, hogy Mikes Kelemen esküszövegének szinte a fele ezt a témát érintette: „Ez háromszéki kapitányság tisztiben míg leszek alattam valókat is ő nagysága hűségében megtartom, ő nagyságok hűségétől semmi színek alatt elidegeníteni nem igyekezem, az evangelica religiót (kit calvinistának neveznek közönségesen) nem opprimálok, azon valláson lévőket semmi kikeresett színek, utak, módok alatt elnyomni nem cselekszem, szabadságokban megtartom, segítem, religióért senkit nem gyűlölök, tiszteket arra nézve le nem teszek, sőt annak adását is, kik érdemesek, ő nagyságokhoz igazak lesznek, nem másnak, azoknak adom inkább.”

⁵⁴ EOE. XII:176: „Bethlen János dicit: Előbbi urunktól magától hallottam, hogy ő naga Mikes uramnak kapitányságot nem adott, értekezvén, hogy hol vette?”

⁵⁵ Lázár 1889:92.; EOE. XI:257.

⁵⁶ EOE. XI:318–321. A Rákóczi és családja számára birtokait biztosító okirat aláírói között ugyanakkor Mikes kancellársága ellenére is viszonylag hátul foglalt helyet, mindössze tizenegyedik volt. A sorban megelőzte őt a székelyek közül Petky István csíki főkapitány és Basa Tamás is, aki Háromszék erős református embereként a Mikesek ellenfele, riválisa volt. Rajtuk kívül Mikes előtt volt Rhédey Ferenc, Barcsay Ákos, Haller Gábor, Kemény Simon, Kapi György, Haller Pál és János, valamint Kemény Ferenc is. Ez talán arra utal, hogy a látványos rangemelkedés ellenére sem tudta elfogadtatni magát az erdélyi elit egészében.

⁵⁷ EOE. XI:265.

⁵⁸ Ezek a tárgyalások végül sikertelenül zárultak. EOE. XI:281, 409–413.

⁵⁹ Lázár Miklós: Erdély főispánjai. 22., EOE. 11, 279, 474–475.

⁶⁰ Lázár 1889:197.; EOE. XII:23.

⁶¹ EOE. XI:400.

⁶² Lázár 1889:24.

⁶³ EOE. XII:368.

⁶⁴ EOE. XII:30–32.

felszólalt. Beszéde előrevetítette, hogy a Mikesek átveszik az idősödő Petki István helyét az erdélyi katolikusok jogaiért folytatott küzdelemben. Az év végére Mikes Kelemen Petki Istvánnal és szárhegyi Lázár Istvánnal együttműködve a fejedelem első számú katonai segítője volt.⁶⁵ 1660 januárjában kelt levelében még arról biztosította Rákóczit, hogy mind a székelyek, mind a szebeniek mellette állnak, még Basa Tamás és a veje is.⁶⁶

Rákóczi haláláig kitartott a fejedelem mellett. Kemény János tatár fogságba kerülése után ő lett Rákóczi seregének vezére, és ő irányította azt a sereget is, amely a Barcsay Ákos által behívott török hadat Balázsfalvánál bekerítette. Ezt követően Brassót is bevette csapataival, ugyanis Barcsay korábban oda menekült a Rákóczi pártiak támadása elől.

1660 januárjában Mikes Mihály Nagyszeben ostromához is hozzákezdett. A vezénylete alatt harcoló székelyek nagyon erősen támadtak, de aztán a török sereg közeledtének hírére félbe kellett hagyniuk az ostromot. Mikes Mihály innen Gyalu irányába vonult a seregével, és részt vett a szászfenesi csatában is, ahol Rákóczi György halálos sebet kapott. Mikes Mihály hősiessen védte Ecsed várát Barcsayval szemben, noha a török vezér azzal fenyegette, hogy megöli testvérét, Mikes Jánost. A Mikes család több tagja is részt vett a harcokban: Mihály két testvére, János és Kelemen, valamint György nevű unokatestvérük is. A szászfenesi csatát követően mindkét Mikes Magyarországra ment. Mikes Mihály Munkácson töltötte élete utolsó éveit a Rákóczi-javak főkormányzójaként, II. Rákóczi György özvegyének, Báthory Zsófiának a szolgálatában. Mikes Mihály 1662 végén halt meg. Fennmaradt az a temetési meghívó, melyet özvegye, Paczoly Borbála küldött ki Zemplén vármegye főemberei számára.⁶⁷

⁶⁵ SzOkl. VI:226.

⁶⁶ EOE. XII:430–431: „Litterae Michaelis Mikes ad Georgium Rakoczy” 1660. január 17-én kelt levél.

⁶⁷ „Árva állapotom szerint való szolgálatomat ajánlom Kegyelmednek, mint jó akaró Uramnak. Isten sok javaival szerencséltesse Kegyelmedet. Mivel Isten ö Szent Felségének elvégezett akarattya s Decretoma hogy minden ez világra született embernek egyszer meg kellessen halnia, mely Sententia és Decretom alá lévén vettetve az én Szerelmes Edes Uram is Néhai Nemzetes Zabolai Mikes Mihály Uram ki minek utánna életiben Méltóságos Fejedelem mellett szolgált volna dicséretesen Munkács várában Kegyelmes Asszonyunk s Uruk Eö Nagyságok Kegyelmességekből Continualván lakását egy ideig való súlyos betegségének utánna die 15 Novembris Anno 1662 éjjeli 12 és egy óra között Isten ez árnyék világból kiszóltotta, nekem meg maradt eözvegynek holtig való gyászomra és keserűségemre. Mely megnevezett Edes Uramnak meg hidegedett teteme mivel már egyebet nem kíván, hanem hogy az ő Anyjának az Földnek az honnan vettetett volt meg adassák ennek tisztességesen és keresztény mód szerint való eltakarítását Atyámfiai s jóakaróin egyenlő tetszésekből rendeltem ez jövendő Februáriusnak 1. napjára Anno 1663. az Ungvári Várhely Sz. András Templomban megh lenni. Minek okáért Kegyelmedet jóakaró Uramat becsülettel kérem Asszonyommal ő Kegyelmével az megh írt napra és helyben Ungváron 8 órakor reggel jelen lenni és maga jelenlétével szegény Edes Uram meghidegedett tetemének eltakarításának napját Condecoralni ne neheztelje, mely Kegyelmed ebbeli kereszténi fáradságát engedje Isten örvendetesebb dologban szolgálhassam meg. Választ várván Kegyelmedtől éltesse Isten jó egészségben Kegyelmedet. Ex Arce Munkács die 16. Január. Anno 1663. Kegyelmednek becsülettel szolgál Néhai Nemzetes Mikes Mihály Uram meghagyott Eözvegye Árva Paczolai Borbála.”: Hőgye 1987:40.

Mikes Mihály még a harcok kellős közepén, de már a lengyel hadjárat kudarc után Gyulafehérváron készítette el a végrendeletét.⁶⁸ Az okirat elején megtaláljuk azokat a címeket is, amelyeket Mikes Mihály viselt, és amelyeknek a felsorolását fontosnak tartotta. Ezek a kancellári címe, a fejedelmi tanácsosság és a kővári kapitányi címe voltak. A végrendelet éppen hadba indulás előtt készült, ez lehet a magyarázata, hogy egy ilyen országosan is jelentős tisztséget betöltő nemes, mint Mikes Mihály, nem szerepeltette a végrendeletében a testamentumos urait. Ez az időszak egyébként is a kettészakadt és folyamatos katonai fenyegetésben lévő Erdélyben készült, amikor II. Rákóczi György fejedelem népszerűsége és a pártjának a támogatottsága is erősen lecsökkent. A végrendeletből így elsősorban az örökhatározó birtokállományáról kapunk képet. Ez nagyon érdekes képet ad a Mikes család birtokstratégiájáról. Eszerint Mikes Mihály gyakorlatilag lemondott a székelyföldi birtokokról, és Fejér megyében igyekezett jelentősebb birtokállományt összegyűjteni. Így a birtokai központja a marosújvári vár lett, a hozzá tartozó birtokokkal és Miklóslaka nevű település felével, valamint a csongvai várhoz tartozó jószággal. Ezeket Mikes, minthogy gyermekei nem voltak, a feleségére, Paczolay Borbálára hagyta, hogy amíg él, addig élvezze ezen birtokok hasznait, valamint Nagydebreket, Felsőszőcsöt, Koltót és Katalinfalvát is. Az ingó vagyonát is a feleségére hagyományozta. A további birtokait, amelyek közül Magyarcsesztvén, Csongván és Pusztabagón udvarháza is volt, az ezekhez tartozó jószágokkal, valamint az Offenbánya (Aranyosbánya), Brezest, Szártos és Muncsel határában található földeket és kaszálókat az öccsére, Mikes Kelemenre hagyta. Az ezekhez tartozó dézsma felét Mikes Kelemennek meg kellett osztania az özvegygel. A katolikus Mikes Kelemen a marosújvári várban kápolnát építtetett, amit azonban szintén az öccse, Kelemen használatára bízott, a feleségének pedig megtiltotta, hogy a kápolnával bármit tegyen. Ennek oka az volt, hogy Paczolay Borbála az unitárius felekezethez tartozott. A végrendelet visszatérő útmutatása az volt, hogy a birtokoknak a Mikes család kezében kell maradnia.

Érdekes még, hogy Mikes Mihály „luxusa” a lovai és a fegyverei, lószerszámái voltak, azaz megmaradt a székely katonai társadalom tagjának annak ellenére, hogy a tisztségeit, politikai befolyását tekintve bekerült az Erdélyi Fejedelemség legszűkebb elitjébe. Ez a kettősség érezhető a birtokai mérete és a politikai súlya közötti ellentmondásban is. Míg ugyanis kancellárként a fejedelem után a második ember lett, a birtokainak nagysága meg sem közelítette a vármegyében birtokos főnemesi családokét.

Mikes Kelemen nagyon tudatosan felépített pályáivének furcsa része volt az utolsó. Petky Istvánnal és a testvérével, Mikes Kelemennel ellentétben ő nem állt a Kemények hűségére, hanem az özvegy Báthory Zsófia és a fia, Rákóczi Ferenc mellett maradt, követte őket az emigrációba és ott is halt meg. Mivel erről az utolsó, rövid életrészről alig tudunk valamit, ezért kevés biztosat mondhatunk a döntés okáról. Az kétségtelen, hogy Mikes nagyon elkötelezett volt

⁶⁸ MNL-OL. P. 658. 54. Re 15. cs. Teleki család lvt.; Másolata: SÁL. Fond 65/2, fasc. 12, 1716–1732. Kiadta: Tüdős 2003:190–193.

a Rákóczi család iránt, és az is, hogy katolikus felekezeti tudata is összekötötte a rekatolizáló Báthory Zsófiával. Lehetséges, hogy a hatalmas Rákóczi-birtokok igazgatásában vállalható vezető szerep csábította, de az is, hogy belefáradt a hadakozásba, sőt az is lehet, hogy betegeskedett ekkor már. Az tény, hogy az életét emigrációban fejezte be egy olyan emberként, aki a székely katonai elitből indulva az Erdélyi Fejedelemségben elérhető csúcspontig jutott.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy zabolai Mikes Mihály a 17. század közepére egészen kivételes karriert futott be, először katonaként, később pedig diplomataként, az uralkodó tanácsadójaként. A helyzetét nehezítette az, hogy a reformátusokat látványosan preferáló I. Rákóczi György uralma idején kellett katolikusként boldogulnia. Segítségére volt viszont egy szerencsés választás, hogy bekerült Kemény János kapcsolati hálójába, akinek az oldalán a pályája sikeresen ívelt felfelé, egészen a kancellárságig, ami egy székelyföldi, székely nemes számára ritkán elérhető magasság volt. A tisztségeit nézve a politikai elit első sorába került. A székely társadalomból indulva azonban az 1650-es évek végére a birtokai méretét, vagyonát tekintve nem tudta felvenni a versenyt a Bánffy vagy a Bethlen, esetleg a Rhédey vagy Kemény családok vagyonával, és ez az ellentmondásosság rányomta a bélyegét a pályájára. A házassági stratégiája még nem mutat nagyratörő terveket, de az a birtokpolitika, hogy a két legjelentősebb Mikes fivér megosztotta egymás között az érvényesülés terepeit, már tudatosságot mutat, és egy megtervezett karrierre enged következtetni. Mikes Mihály karrierstratégiájának legnagyobb hiányossága az volt, hogy nem született örököse. Sajátos módon azonban, mivel Kelemen öccse tovább tudta építeni a családot, a Mihály által megszerzett vagyon végül egy kézbe került, és ez még jobban hozzájárult ahhoz, hogy a Mikések és örököseik megkapaszkodjanak nemcsak a székelyföldi, de az országos elitben is.

FORRÁSOK

SÁL. Fond 65/2, fasc. 12, 1716–1732.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek (EOE)

ETA = Erdélyi történelmi adatok (I–VI/2. köt. Kolozsvár, 1855–1862., 1945., 1993–1998)

MNL-OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 25.

MNL-OL. P. 658. 54. Re 15. cs. Teleki család lvt.

Haller Gábor naplója, ETA, IV, 19–20.

Történelmi Tár (TT)

TMÁO = Török–magyarkori állam-okmánytár (A TMTE 1. osztály III–IX. kötete, Pest-Bp., 1868–1872.) III. 405.

Történelmi Tár TT. 1889. 638.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Balogh Judit 2005: A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében. Kolozsvár. 169, 180–181.
- Beke Antal – Barabás Samu (szerk.) 1888: I. Rákóczy György és a porta: Levelek és okiratok. Budapest.
- Bethlen Miklós élete leírása magától.
- Bíró Vencel 1921: Erdély követei a portán. Kolozsvár.
- Gazda Klára 2020: Főnemesek a múltó időben.
- Horn Ildikó 2005: Tündérország útvesztői. Budapest.
- Hőgye István 1987: Zempléni gyászjelentések. In: Honismeret. 15. évfolyam. 5. sz. 40.
- Katona Imre 1984: A Mikesek Vas megyei kapcsolatai. *Savaria* 13/14, 1979-1980, Szombathely.
- Keserő Bálint (szerk.) 1992: Fontes Rerum Scholasticarum, IV. Szeged.
- Lázár Miklós 1889: Erdély főispánjai 1540–1700. Budapest.
- Szabó Miklós. – Tonk Sándor 1992: Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700. Szeged.
- Szádeczky-Kardoss Lajos 1927: A székely nemzet története és alkotmánya. Budapest.
- Szilágyi Sándor (szerk.) 1890–1891: *Erdély és az északkeleti háború. Levelek és okiratok. I-II.* Budapest.
- Szilágyi Sándor (szerk.) 1875: A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése. Monumenta Hungariae historica. Diplomataria = Magyar történelmi emlékek. Okmánytárak, 24. Budapest.
- Trócsányi Zsolt 1980: *Erdély központi kormányzata 1540–1690* (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivatal történet 6. Budapest.
- Tüdős S. Kinga (válogatta, a bevezető tanulmányt írta és jegyzetekkel összeállította) 2003: Erdélyi testamentumok: I. Hadviselő székelyek végrendeletei Háromszék. Marosvásárhely.